نووسینی د. زاهیر سوران .
1 ی مارس ی 2005 .

دەردە کۆپان
(Tetanus)

یەکێکە لەنەخۆشییە درمە بەکتریاییە کۆنەکان بە ڕێژەی جیاواز لە کوردستاندا بڵاوە. زاراوەی پزیشکی نەخۆشییەکە لە نێوی لاتینی Tetanus وەرگیراوە بەمانای گرژبوون دێت.

هۆزانی

بەکتریاکە بەنێوی کلۆسترۆدیۆم تیتانی لەخێزانی Bacillaceae یەو سەر بەکۆمەڵی گرامپۆزەتیڤە. بەکتریاکە بزێزو و لەشێوەی دەرزی سەرخڕدایە و زۆر بەرگەی سروشت دەگرێت, بەساڵ لە ڕووناکیدا دەژی وە تەنیا مانگێك بەرگەی ڕووناکی ڕۆژ دەگرێت. میکرۆبە چیلکەییەکە (باسیلێکە) 2 مانگ بەرگەی ئەلکهول و پاکژکەرەوەکان دەگرێت. بە کوڵاندن لە 100 پلەی سەدی دا نزیکەی چارەکە کاژێرێك دەژێت. بۆ دڵنیابوون بە کوڵاندن لە 120 پلەی سەدی دا بەکتریاکە لەچارەکێکدا دەمرێت. بەکتریاکە ژەهرێکی زۆر بەهێز دەردەدات (چارەکێك یان نیو ملگم مرۆڤ دەکوژێت) و زۆر کاردەکاتە سەر کۆئەندامی دەمار. نابێت ئەو ڕاستیەشمان لەیاد بچێت کە بەکتریاکە بەزۆری لەخاکو خوڵ ، باخچە، تەپو و تۆزی شەقامەکانیشدا هەیە. بەکتریاکە لەشوێنی چوونە ناوەوەی دا (لەدەمی بریندا) زێد دەبێت و توانای ئەوەی نییە هێرش بکاتە سەر بەشەکانی تری لەش !.

پەتازانی

دەردەکۆپان لەهەموو جیهاندا بڵاوە و بەپێی بڵاوی بەکتریاکە نەخۆشییەکە بڵاوبۆتەوە، بەڵام لەناوچەکانی هێڵی ئیستیوادا زێدەتر بڵاوە. ئەو شوێنانەی زیاتر ئاژەڵی تێدا بەخێودەکرێت مەترسی لەناوچەکانی دی زێدترە. دەردەکۆپان زێدەتر لەنێوان مانگی مای تا سەپتەمبەردا دەردەکەوێت چونکە لەو مانگانەدا ئاووهەوا گەرمترە ، ئێستاش بەلایەنی کەمەوە ساڵانە، یەك ملیۆن کەس تووشی دەردەکۆپان دەبێت. واتە لەهەر 100 هەزار کەس 18 کەس تووشی بەکتریاکە دەبن. ڕێژەی مردن لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا دەگاتە نزیکەی لە (20 ٪) بۆ هەر 100 هەزار کەس.

ڕێگاکانی گواستنەوە

- پەیوەندی ڕاستەوخۆ لەگەڵ خاك و تەپوتۆزی پیس بوو بە بەکتریاکە.
- یان چوونە ناوەوەی بەکتریاکە لەبرینی پیس و ناوپۆشەکانەوە (بە تایبەتی برینی قوڵ لەکاتی جەنگ دا).

تێبینی: دەردەکۆپان نەخۆشییەکی سووتانەوەیە وە درمی نییە (لە مرۆڤێکەوە بۆ مرۆڤێکی دی).

نیشانەکان

ماوەی کرکەوتنی باسیلەکە لەنێوان 3–30 ڕۆژدایە و زۆرجار ماوەی کرکەوتنی باسیلەکە لەسەر توندی هەوکردنی دەردەکۆپان بەندە، واتە تاماوەی کرکەوتنی بەکتریاکە کورت بێت ئەوا دەردەکۆپان توندەترە. هەندێك جار لەپڕ یان هێدی هێدی ئەم نیشانانە لە نەخۆشدا دەردەکەوێت. لەئاستی برینەکەدا نەخۆش هەست بە سووتانەوەی برینەکە دەکات ، خەواڵوویی نەخۆش شپرزە دەکات، گرژبوونی ماسولکەکان والە نەخۆش دەکات کە نەتوانێت دەم بکاتەوە.

پاش ئەم نیشانە گرنگە هەموو ماسولکەکانی لەشی نەخۆش گرژدەبێتەوە. ڕووخسار شێوەی پێکەنینێکی زۆرلێکراوی وەردەگرێت (گرژبوونی چرچەکانی ناوچەوان، نیوەی پێڵوی سەرەوەی چاو و ئەم لاولای دەم داخراوە).

گرژبوونەوەی ماسولکەکان زۆر بەئازارن و دەبێتە هۆی گرژبوونەوەی ماسولکەی گەروو، زێدبوونی ژمارەی لێدانی دڵ، هەناسەدان تووشی گیروگرفت دەبێت، لەم بارەدا ڕووخساری نەخۆش شین دەبێتەوە، هەندێك جار لەبەر کۆبوونەوەی لیك و تفی نێو گەرووەوە نەخۆش خەریکە بخنکێت. زۆرجاران ماوەی نێوان تاوی گرژبوونەکان کورتە یان درێژە ، وە لەکاتی گرژبوونەکاندا نەخۆش بەئاگایە.

هەندێك جار لە كاتی گرژبوونی ماسولكەكاندا نەخۆش زمانی خۆی دەگەزێت. هەندێكجاری دی نەخۆش تووشی گرفت دەبێت, بەسەخت میزی بۆ دەكرێت، ئارەقە دەكاتەوە و هەندێك جاریش تای لێدێت.

جۆرەكانی دەردەكۆپان

- دەردەكۆپانی گشتی، لەم بارەدا هەتا گرژبوونەوەكە گشتی بێت كوتوپڕی نەخۆشییەكەش زێدەترە و لە 48 كاژێر كەمتردا گرژبوونەوەكان دەر دەكەوێت. ئەمیش شێوەیەكی كوتوپڕ، سوك و نیمچەكوتوپڕ و درێژخایەنی هەیە.
- دەردەكۆپانی تازەبوو، یەكێكە لەشێوە توندە ترسناكەكانی نەخۆشییەكە، هەندێك جار بەكتریاكە لەپەتكی ناوكەوە (پاش ناوك برین) دەچێتە ناوەوەو منداڵی تازە لەدایك بوو تووش دەبێت. باسیلەكە لە 3-15 رۆژدا كردەكەوێت ، بەرمەمكانە ناتوانێت دەمی دابخات و مەمك بمژێت ، لەپڕدا نیشانەكانی دیش پەیدادەبن. لە 50-90 ٪ ی ئەو منداڵانەی كە تووشی باسیلەكە دەبن دەمرن.
- دەردەكۆپانی شوێنەكە، گەر باسیلەكە هەموو ڕوومەت بگرێتەوە ئەوا كاردەكاتە سەر دەماری رووبزوێن (ژمارە 7) و دەبێتە هۆی شەپلەداری دەمارەكە و ماسولكەكانی ڕوومەت. هەندێك جار باسیلەكە دەماری چاو دەگرێتەوە و دەبێتە هۆی شەپلەداری چاو. لەساڵی 1917 دا Berard و Lemiere لەسەر جۆرێكیان نووسیوە كە باسیلەكە مێشك دەگرێتەوە پاشتر نەخۆش تووشی گیروگرفتی دەروونی دەبێت.

تێبینی: پاش تووشبوون نەخۆشییەكە بەرگری هەمیشەیی لە لەشدا بەجێناهێڵێت لەبەرئەوە لەوانەیە مرۆ دووبارە و سێبارە تووشی دەردەكۆپان ببێتەوە.

دەستنیشانكردن

- بەپێی نیشانە گرنگەكان، رووخساری بەزۆر پێكەنیناوی و بوونی برینێك دەتوانرێت دەستنیشانی دەردەكۆپان بكرێت.
- باسیلەكە بەچاندن جودا دەكرێتەوە. (لە 100 ٪ میكرۆب جیاناكاتەوە).

مەترسییەكان

- جێگیرنەبوونی پەستانی خوێن و لێدانی دڵ.
- سییەسۆ و گیروگرفتی بۆری هەرس.
- تێكچوونی ئێسك ، بەتایبەتی خواربوون یان شكاندنی ئێسكی بربڕەی پشت.

رێڕەوی دەردەكۆپان

گەر نەخۆشییەكە لەكاتی خۆیدا چارەسەر نەكرێت ئەوا رێژەی مردن (لە وڵاتانی جیاوازدا) دەگاتە نێوان 41-70 ٪ ، رێژەی مردن لە ئەوروپادا لە 33-45 ٪ دایە ، لەئەمێریكادا رێژەكە لەنێوان 45-55 ٪ دایە. كاری ژەهری باسیلەكە لەسەر كۆئەندامی ناوەندی دەماری نەخۆش ، ناهاوسەنگی شلەی لەش, ترش بوونی خوێن ، كەمبوونەوەی ئۆكسجینی نێو خوێن و زێدبوونی دووەم ئۆكسیدی كاربۆن دەبێتە هۆی مردنی نەخۆش بە خنكاندنی میكانیكی.

چارەسەركردن

هەرچەندە لەم ساڵانەی دواییدا گۆڕانكاری زۆر لەچارەسەركردنی دەردە كۆپاندا كراوە ، تائەمرۆ ڕێژەی مردن زۆر نەگۆڕاوە. پێویستە چارەسەكردن بەپێی (سووك ، مامناوەندی یان كوتوپڕ) بێت, ، هەروەها پێویستە لە جۆری مامناوەندی و كوتوپڕدا نەخۆش لە نەخۆشخانە چارەسەربكرێت.

لەم بارانەدا پێویستە ئەم خاڵانەی خوارەوە لەبیر نەكرێت:

1- كردنە دەرەوەی بەكتریاكە لەلەش تاوەكو نەهێڵین زیاتر ژەهر دەربدات.
2- هاوسەنگكردنی ژەهری بەكتریاكە بە دژە ژەهر.
3- هێمنكردنەوەی نەخۆش و دامركاندنەوەی گرژبوونی ماسولكەكان.
4- پاككردنەوەی گەروو و بۆریەكانی هەوای نەخۆش.
5- پڕكردنەوەی ناتەواوی لەش بەشلە ، ئاو ، ڤیتامینەكان و كانزاكان.

دەرمان

پێویستە نەخۆش لەژوورێکی بێدەنگ و ئارامدا دابنرێت و هیچ شتێك نەخۆش وەرس نەكات. پاشان سۆندەیەكی باریك لەكونی لووتەوە دەكرێت ناوگەدە بۆ خۆراك وەرگرتن ، هاوكات پێویستە تاڵمیز لەكونی میزی نەخۆشدا دابنرێت تاكو نەخۆش بەرێكوپێكی و بێگیروگرفت میز بكات.

هەروەها پێویستە نەخۆش ڕۆژ و شەو لە ژێر چاودێری پزیشك و پەرستیاردا بێت و هەرگیز نابێت نەخۆش بەتەنیا بەجێبهێڵرێت. پێش هەموو دەرمان بەكارهێنانێك پێویستە سێرەوی دژی ژەهری باسیلەكە بدرێت بەنەخۆش ، ئەویش دەرزییەكی 2– 3 هەزار یەكەیی بۆ منداڵ و دەرزییەكی 20 هەزار یەكەیی بۆ گەورە.

هەندێك پزیشك وا پێشنیار دەكەن دەرزیەكی 10 هەزار یەكەیی لەخوێهێنەرەوە بدرێت بە نەخۆش چونكە هێشتا ژەهری سەرخانەكان نەنیشتووە و لەخوێندا دەجوڵێت بەو هیوایەی ژەهرەكە هاوسەنگ بكرێت. باشتر وایە تێستی فرەهەستیاری دژی ژەهر بكرێت ئەوسا یان لەماسولكەوە یان لەخوێنهێنەرەوە دەرزیەكە بدرێت لەنەخۆش. دەرزی ئیمونۆگلۆبولینی تایبەتی دژی دەردە كۆپان بەخێرایی ژەهری باسیلەكە هاوسەنگ دەكات بۆیە پێویستە دەرزییەكی 3–6 هەزار یەكەیی لەماسولكەی نەخۆش بدرێت.

پێویستە لە 24 كاژێردا 2– 4 ملیۆن یەكە پەنسیلین لەماسولكەی نەخۆش بدرێت. هەروەها پێویستە هەموو 6 كاژێرێك (ماوەی 10 ڕۆژان) یەك ملیۆن یەكە پەنسیلین لەخوێنهێنەری نەخۆش بدرێت. گەر پێویستی كرد ئەوا دەتوانرێت ئەنتیبایۆتیكی دی لەگروپی Cephalosporin بدرێت لەنەخۆش.

هێوركەرەوەكان

- ڤالیۆم زۆر بەسودە بۆ نەخۆش, چونكە دەبێتە هۆی هێمن كردنەوە و كەمبوونەوەی توندی گرژبوونەوەی ماسولكەكان. دەتوانرێت 40–80 ملیگرام فێنۆباربیتاڵ لەماوەی 24 كاژێردا لەگەڵ ڤالیۆمدا بدرێت بەنەخۆش. گرنگترین كار كە زۆرجار پێویستە ئەنجام بدرێت بریتییە لەبڕینی بۆری هەوا لە ئاستی ملدا تا نەخۆش بە ئاسانی هەناسە بدات و بە باشی بۆریەكانی هەوا پاك بكرێتەوە و هەروەها ئۆكسجینیشی پیادا بكرێتە نێو سییەكان.
- پێویستە ڕۆژانە 3–6 لیتر شلەی خۆراكی و ڤیتامین و ئاوی كانزایی بدرێت بە نەخۆش.
- پێویستە ڕۆژانە 3000 كالۆری وزە بدرێت بە نەخۆش تا جێی ئەو وزە لەناوچوونەی پێشووی پێ پڕبكرێتەوە.
- لەچارەسەركردنی تازە بوودا پێویستە پزیشك زۆر وریا بێت و خۆراكیش بە منداڵ بدرێت.

خۆپاراستن

لەزۆربەی وڵاتاندا ئەمڕۆ كوتانی سیانە (D.T.P) لەتەمەنی منداڵییەوە دژی وەناق و دەردەكۆپان و كۆكە ڕەشە لەمنداڵ دەدرێت و زۆر ئەنجامی باشی هەبووە .

تێبینی: پاش تەمەنی 3 ساڵان كوتانی دەردەكۆپان بەكارناهێنرێت. لەتەمەنی سك وزا لەخانمان و لەكاتی برینداری دا نەبێت.

سەرچاوەكان

1– د . زاهیر سوران ، نەخۆشییە درمەكان ، سۆ بەكترياييەكان ، بەشی سێیەم ، چاپی یەكەم ، سلێمانی– كوردسان ، 2004

References:
1.Elias Abratyn, Tetanus. In: Harissons principles of internal medicine, 1991; 577-79.
2.Marin GH. Voiculescu,. Infectious Diseases, vol 2, Med Ed. Bucharest 1990; p. 112-34.
3.A Schffler and I. Altekruger: medical microbiology and Immunology, Stuttgart 1992.
4.Abram S. Benson: Editor,. Control of communicable Diseases in Man, 15th eds. 1990.
5.Thomes P. Bleck,. Colstridum Tetani,. In: Priciples and Practice of Infectious Diseases, 4th eds 1995; 2173-78.
6.Iwarson-Norrby, Infektionsmedicin, epidermiologi, Klinik och terapi, Stockholm 1998.